

Q. VI, 15.

(M 883895)

BELLUM PRÆLIUMq;

De

SALINIS,

Cattos inter & Hermunduros
fusceptum olim,

Ad C.C. TACIT. Annal. lib. XIII. c. 57.

PRÆSIDE

ca
see

PATRONO, HOSPITE QVE SUO

DN. GEORGIO CASP.
KIRCHMAJERO,

Publicè repræsẽtabit

VVittebergæ,

Ad D. IX. Octobr. Anno M DC LXXXIX.

In Auditorio Maiori.

JOHANN. BALTHASAR Beyschlag/
Halâ - Sjevus.

VVITENBERGÆ,

Prælo CHRISTIANI SCHRÖDTERI, Acad. Typ.

90.

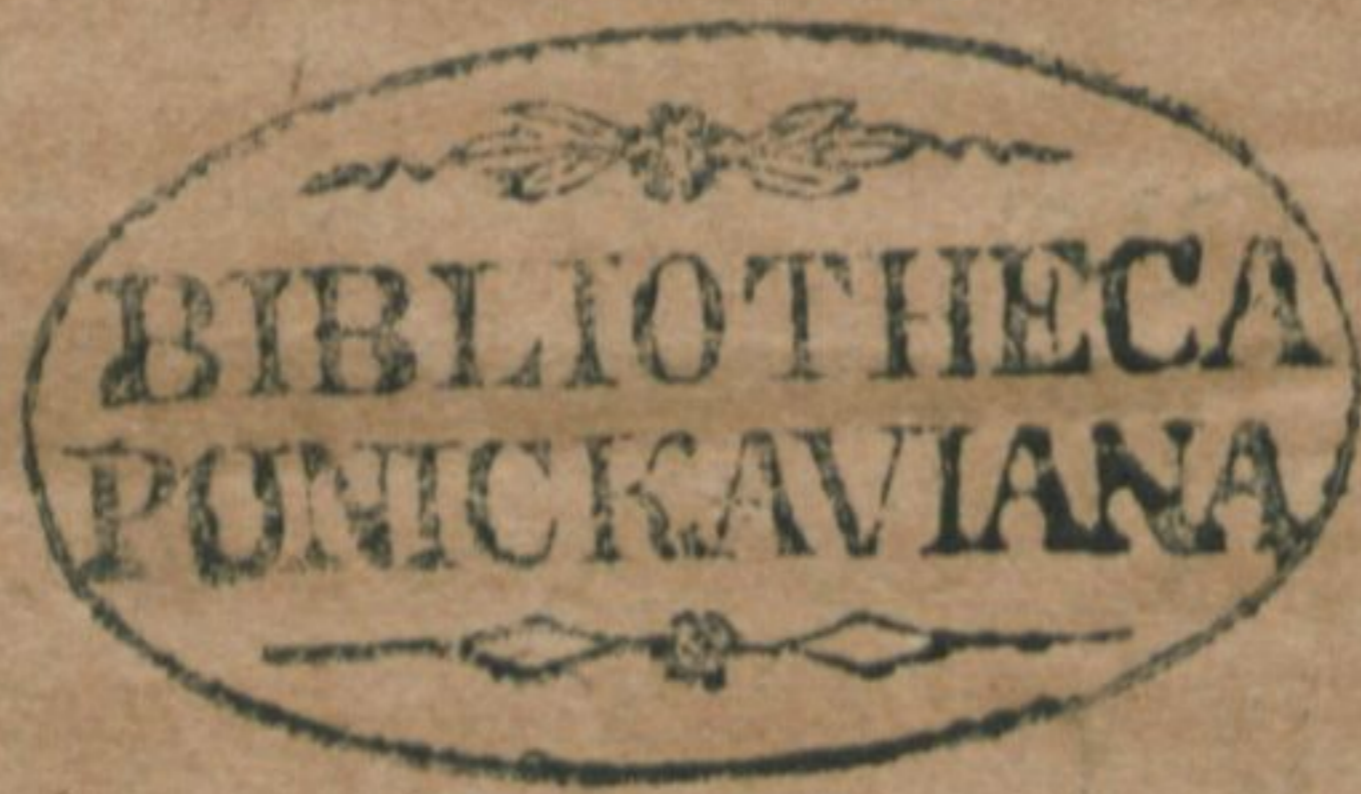
II n
1450

827

21, N. 19

BIBLIOTHECA
PONICKAVIANA

EX C. CORNELII TACITI

Ann. XIII. 57. 58.

Eâdem estate inter Hermunduros Cattosq; certatum, magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maxime locos propinquare celo, precesq; mortalium à deis nusquam propius audiri. Inde indulgentiâ Numinum illo in amne, illisq; sitvis salem provenire, non ut alias apud gentes eluvie maris arefcente undâ, sed super ardentem arborum struem fusâ, ex contrariis inter se elementis, igne atq; aquis concretum. Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere; quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebantur.

§. I.

SALIS, Saltz/ Solc/ HALÆ, HALLÆ, nominum origo, propter scriptionem, vestigari primùm debet. Sal Latinorum vox nec à saliendo, nec à salo, multò minus sole, (ut eruditissimus in Commentar. de Sale Vir, c. I. statuit,) sed à Græco nomine ἅλς, ἅλιος, deduci vulgò solet; quod in foeminino mare, ut in masculino sal significat, inversum per metathesin. Quam in,

A

rem

rem loca plurima adduxit, ex Poëtis atque aliis Scriptoribus, *Unzerus*. Germanorum tamen *Salt* nec à *Græcis*, nec *Romanis*, sed à *Gothis* antiquissimis, (vox enim *Celtica* primæva *Salt* & *Sole* fuit,) repetenda venit. *Sole* enim supra mille annos *Slavis Venedis* *Sal*, & *salsuginosus* liquor, *muria* nativa nempe *Sôle* / veluti *Saxonibus* antiquis, hodieq; *Tataris* in *Chersoneso Taurica*, *Anglis*, *Svecis*, *Danis*, *Salt* & *Solt* appellabatur: unde *Halas* quondam barbari vocârunt *Dobre Sola*. Hoc modo etiam *Ulphilas*, (qui floruit in *Mæsia* Episcopus *Getarum* Anno Chr. 360.) version. *Gothic.* ad N. T. apud *Stiernbielm.* in *Antiqvar*, *Sueo-Goth.* & *Glossario Ulphiliano*. Conf. *Bobuslaum* etiam *Balbinum* in epitoma *Bobemic.* rer. Unde gentes diversissimæ ac inter sese remotissimæ, ex matre vetustissimâ *Celtarum* lingua, non à *Græcia*, nec *Latio*, peperere tali nomen.

§. II. Paulò aliter cum *Hala*, nomine locorum, comparatum est. Illud quippe *Græcam* potius obtinuisse impositionem, haud abnuerim. Quantumvis, si per duplex *L.* scribatur accensenda sit *Vernaculæ* nostrati: siquidem *Hall/Halle* atrium, augustam domum, fornices venalium opsoniorum, carniû &c. designet propriè. *Anglis* hodieq; usitata sunt vocabula *Guild-hall*, curia municipalis, *Commun-hall* forum, *Wit-hall*, Regium palatium. Sed de *Halla* audiamus *Barthium* *ἡλιμασίον* ex *Adversar.* l. 4. c. 6. *Quæsitum*, & à nonnullis disceptatum memini, unde oppida illa, quæ *Sale* coquendo rem faciunt *HALLÆ* vocentur à *Germanis* nostris? Ego veterem *Germanam* vocem esse arbitror, quæ *Salinas* designet, eamq; *Græcam* simul, ut sunt innumeræ alia, *Græca* autem extat in *Glossario* *Cyrilli*; quo nulum elegantius onomasticon habemus, ἀλα Salina. Unde nec benè facere in cognoscuntur, qui numero singularitatis usurpant eorum oppidorum nomina. Ut qui duplici liquidâ *Hala* etiam

etiam (imò Hallæ) magna domus, amplave atria erant; ut scribit Rigordus de re Philippi Augusti, anno ejus quarto. Aliæ originationes Æneæ Sylvij, & Felicis Fabri; quas vide ap. istum lib. 1. Hist. Suev. p. CCVII. Hæc ille. Hallæ celebres Austriacæ, Saxonica, Salisburgenses, Suevica, Hannonia, ac in Valle Oeni. Dicam nihilominus, quod sentio: videtur redolere pariter natales Celticos, vox Halle. Anglis certè & Saxonibus Gothisq; priscis, jam tum post natum Servatorem quarto seculo significabat atrium, Augustæ domus spacium, & concamerata loca. Hinc in sacris celebratur die Halle Salomonis; ut Londini Witball: Aut Franco-Galorum Halle nomine vocatur forum, quod à conventu leproforum statuit Philippus Aug. intra Parisior. Urbem, quod extra eam pro rebus fuerat venalibus, à Mercatoribus exponi solitis; prodente Gaguino in Philippo. Non malè igitur Cluver. Germ. Antiqu. l. 1. c. 45. Halle, inquit, est atrium Palatij vocabulo Celtarum veteri. Telum inde, quod vulgò nunc appellatur Hållebard nil aliud significat, quàm securim Palatinam; quâ Regum atque Principum satellites armantur, ut custodes corporum. Bipennes Lexicographi exponunt: Claudius Fauchet (lib. de la milice & armes,) Alebardas frustra nominat, recentiusq; opus statuit Alemanorum & Helvetiorum, An. 1475. sub Ludovico XI. in Gallia ad usus bellicos adhibitum. Sed nos regredimur in viam.

§. III. Classicum paratur hîc: ad arma canitur: civile bellum inter gentes sanguine communi cretas, potentissimas, vicinas, & Germaniæ penè principes, suscipitur, in causa Salinarum. Ex parte una Catti, ex altera Hermunduri occurrunt; cladem funestissimam minantur; mutua ad arma ruunt Germanorum pectora. Latissimis hæc oculis & auribus Romani usurpabant. Tacitus imprimis gaudet, dum in pari casu, quo excisis Brueteris Chamavos Angriva-

riosq; in priorum immigrasse sedes refert, in, de Germanorum moribus, libello aureo: *Favore quodam erga nos deorum factum: non armis telisq; Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisq; (nostris) ceciderunt.* Optat ergo Scriptor acer,

Ut redeant tristes tot modo sæpè dies!

Maneat queso duretq; gentibus, (his) si non amor nostri, at certè odium sui: quando urgentibus imperij fatis, nihil jam prestare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam. Instruxerat jam olim ludos similes discordiarum Drusus suo cum Germanico Germanos inter. Opera videtur pretium scrutari singula tam memorandæ, pro emolumento salinarum, stragis: *tempus, locum, sal & salinas, causam belli hujus impulsivam, principium ex utraque parte, votum, cum eventu.*

* §. IV. Optimè consuleretur veritati, si, quemadmodum à Cyriaco Spangenbergero, Ecclesiæ superiore seculo Decano apud Mansfeldenses, historia hæc explicatur, maximè è Tacito, à nulla parte contradictionem pateretur.* In tempore primùm definiendo, etsi rationes nullas neq; characteres Chronologicos addiderit Historicus, & undecunq; hauserit, rem acu tamen tetigit. Georgius Fabricius l. I. rer. memorab. Saxon. nudâ pariter assertionem retulit ad Ann. Chr. LIX. imperii Neroniani alterum; Calvisius ad Ann. quinquagesimum octavum. Cluverus in Epitoma Histor. Orbis, ubi res turpiter à Nerone gestas, certaminaque de salinis memorat, in margine assignat A. Mundi 4033. qui, juxta Funccium, respondet A. Chr. LXXI, errore manifesto. Plurium opiniones non attingimus, confirmaturi argumentis solidè pro Anno Sexagesimo assertionem. Si antecedentia cum consequentibus historiarum Taciti Annal. XIII. examinemus, & conciliemus cum

Capi-

Capitolinis Fastis, Coss. fuerunt Romæ, C. *Vipsanius* & *Fontejus Capito*, Anno Urb. Con. 811. Mundi 4023, Chr. L XI. Hic autem proximus à prælio *Hermundurorum Cattorum*q; memorabilisq; fuit, Solis, pridie Kalendas Majas, defectu, teste *Plinio*, Hist. Nat. l. 2. c. 70. Manifestus locus illà de re *Taciti* Annal. 13, circa fin. & init. lib. 14. Antecedentem nempe annum proximum obsignat prælio hoc, atq; arescente *Ruminali* arbore, quæ supra octingentos & quadraginta annos dicitur stetit; cap. 57. & 58. Eadem inq; inquit, æstate inter *Hermunduros Cattos*q; certatum, magno prælio. Sequentem librum pariter annumq; ita auspiciatur: C. *Vipsanio*, *Fontejo* Coss. diu meditatam scelus non ultra *Nero* distulit, coalit à audaciâ & flagrantior indies amore *Poppeæ*. Anno isto sexagesimo Pro-Consul *Syriae*, *Corbulo*, *Armeniae* Regem, *Tyridatem* fugat, Regniq; caput *Artaxata* ignibus comburit & adæquat solo. *Tacitus* de his prolixè libro XIII. à cap. 40. Idem antea: *Nerone* tertium Consule simul inijt Consulatum *Valerius Messala*. c. 34. Sexagesimus à nato *Servatore* annus hic. Mox subdit capite eodem: *Ejus* anni principio prolatum inter *Parthos Romanos*q; de *Armenia* obtinenda bellum &c. Cap. 50. Eodem anno crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum arguentis dubitavit *Nero* &c. Ad eundem annum respicit cap. 57. n. 1. Eadem æstate certatum. Sed & digna observatu verba sunt c. 53. n. 2. Ille (*Paullinus*) inchoatum ante tres & sexaginta annos à *Druso* aggerem, coërcendo *Rheno*, absolvit. Fossa verò *Druiana* ducta est à *Druso*, Coss. *Martio Censorino*, *Cajo*q; *Asinio Gallo*, ante Chr. natum integro triennio. De tempore sic constat.

§. V. Nunc de loco simus etiam solliciti: *Ubinam gentium pugnatū de Salinis fuerit?* Potissima *Scriptorum* pars pro-

pronunciat pro fontibus Halensibus salinis; Brotuffius 2. Chronici Martisburgens. 4. Just. Lipsio, Birckheimero, & Jodoc. Willicho. (in Comment. ad Taciti hunc locum,) Albin. Chron. Misn. Tit. 3. Georg. Agricola (l. 1. de iis quæ effluunt ex terra,) D. Ulzer de Sale, Philipp. Cluver. German. Antiq. 3, 5. D. Gottfrid. Olear. (Halygr. art. 1. c. 4. ubi alii adhuc allegantur;) & laudandus loco principe Magni Principis Magnificus Consiliarius, & Salinarum Comes, Dn. D. Fridericus Hondorfius in Salinarum opere. Ut merito mirari liceat, cur à communi hac sententia discesserit, post Cbericum, Incomparabilis Conringius? Ac ille equidem in Homiliis editis Islebiæ à sal. fontibus denominatis, Anno 1594. pro Franckenbus à fert sententiam, secundâ Concione: cum nec flumen ibi inclytum, aut sale nimiùm fœcundæ scaturigines occurrant. Hic autem peculiari olim, Ao. 1639. habitâ de Sale, Nitro & Alumine, Hieronymo, Jordano, Brunsvicensi, Resp. Dissertat. th. XIV. *Multi verba Taciti, de fonte quodam falso accipiunt, atq; illo quidem, qui Halis Saxonice celebratur. Sed illos erroris facile coarguit, quod Catti tùm vixerint trans Thuringicam sylvam, quæ Bacenis Cesari est, b. e. in Franconia, Hermunduri usq; ad Danubium, ab Albis seu Egræ potiùs fonte usq;: (quod alibi probatur) quæ terra procul ab Halis sunt Saxonice. An certamen fortè fuit de eâ scaturigine salsa, quæ in Elbogano est? cujus Agricola meminit, hisce verbis l. 3. Fossil. In Elbogano propè Schönbachium palustris scaturigo per exigua de sale canescit æstivo tempore. Quæ olim fortè fluminis justî nomen potuit mereri.*

§. VI. Nolim quidem cum beatis manibus Conringianis hic contendere; cum illo, qui ex publicis ipsius dissertationibus depromsit hæc & sua fecit, nunc experiar. *Quod Catti vixerint tunc trans Thuringicam Sylvam, quæ*

quæ Bacenis Casari sit, in Franconia, pugnat primùm cum
 historica veritate, si simpliciter ac exclusivè capiatur; de-
 inde non probari potest, per *Bacenis* apud *Casarem* intel-
 ligi *Thuringicam* debere Sylvam. Illud potiùs ex *Tacito*,
Dione, *Ptolemaeo*, (quod dudum demonstravimus in Com-
 mentario de *Germanorum* moribus,) & aliis ostendi po-
 test, inter *Salam*, *Mœnum*, *Rhenumq;* & *Visurgim* veteres
 habitasse *Cattos* isto tempore; *Thuringiam* proinde *Has-
 sianq;* omnem cum *Fuldensi* Abbatia, *Grubenhagiensem*
ditionem & *Nassoviorum* agros, *Wittgensteiniumq;* Comita-
 tum ac non modicas *Franconia* insedisse portiones. De
Baceni Sylva constat, illum veteris *Hercynij* immensi sal-
 tus tractum capi oportere, qui vel ad *Melibocum* montem,
 (vulgò den *Brock* oder *Blockberg*) pertinet; secundum
 expositionem Viri Celeberrimi, *Meibomij*, in dissert. erudi-
 ta de Metallifod. *Hartzic.* origine; quam dudum appro-
 bavim etiam *Willichius*, *Volaterrani* præferens opinionem;
 qui corruptum apud *Casarem* *Bacenis* nomen iudicavit
 pro *Hartenis*, aut *Hartzenis*: vel cum *Conrado Celte* Syl-
 vam *Nigram*, den *Schwarzwald*/admittendam esse. Sylva
 etenim *Bacenis*, juxta *Casarè*, objecta pro nativo muro, pro-
 hibens injuriis incursionibusq; *Suevos* à *Cheruscis*, hos ab
 illis; quod de *Thuringorum* saltu (qui *Gabreta* dicitur *Stra-
 boni* atque *Ptolemaeo*) commodè non potest explicari. Plu-
 res urget rationes in *Germania* Antiqu. l. 3. c. 5. nec non
 alibi *Cluverus*; cuius scrinia non expilamus.

§. VII. Pergimus ad reliqua *Jordani* verba: *Hermunduri* usq; ad *Danubium*, ab *Albis*, seu *Egra* potiùs fonte.
 &c. Novi equidem & *Tacitum* sustinuisse, in *Hermunduris*
 oriri *Albim*, ex errore; quia sic audivit tantùm; quæ ipsius
 verba sunt de *Albis* ortu. Accuratiùs *Vellejus* scripsit, præ-
 terfluere *Hermundurorum* fines *Albim*. Si ab *Albis* fon-
 te de-

te deducendi veniunt *Hermunduri*, omninò extendendi horum limites ad juga *Gigantea* sunt *Silesie*. Propè vallem enim, dictam *Zenfelsgrund*/haud ita procul *Schmidebergâ* *Albis* oritur. Deinde nulla est connexio viciniaq; inter *Albis* scaturigines & *Egra*. Ille orientem, hæ meridiè respiciunt; Illæ in *Silesia*, hæ in *Nariscis*; illæ cornua *Gigantum*, hæ *Piniferi* infana juga spectant. Mensibus Augusto & Sept. A. 1686. iter illac fecimus, fontesq; fluminis *Egrani* è *Pinifero* ad *Heidam* defluentis, salutavim9 itinere ad thermas *Carolinas*. Rationem additam examinemus nunc: *Hæ terra procul ab Halis sunt Saxonis*. Si de utriusqve fluminis expositâ origine hæc capias, rectissimè! sed si de *Sala*, minimè. Ponamus tamen interim, certamen populorum de *Salinis* contigisse in *Elbogano* tractu, thermis dictis *Carolinis* vicinissimo; an illic, *Cattos* cum *Hermunduris* certasse, affirmabimus commodiùs?

§. XIX. Unicus nos malè adhuc habet scrupulus, quem eximemus. Provocatur nempe ad *Agricultam*, qui lib. 3. fossil. In *Elbogano* propè *Schönbachium* palustrem scaturiginem per exiguam de sale canescere, æstivo tempore; quæ olim fortè fluminis *justi* nomen mereretur. Nollem egomet prodigere tam levi conjecturâ fidem. Quæ enim consequentia: In *Elbogano* per exigua palustris scaturigo falsa. Ergo fortè olim *justi* fluminis implevit ibi nomen. Quæro, ubi fuerit, aut hodièq; sit in *Elbogano* tractu, præter *Egram* atq; *Töplam*, flumen *justi* nominis? Ego equidem, cum isthac viâ proficiscerer, in itu redituq; haud observare potui; nec ullus hætenus mortalium. Deinde non in *Elbogano*, (cujus caput dicitur *Fabricio Ancona*, ut *Hellobigium Aventino*;) sed *Egrano* tractu salis scaturigo per exigua occurrit. Hinc *Acidula Egrana*. De his autem nec bella-

bellatum olim; neque notus in *Bohemia* dependet inde
 fluvius; ne mediocris quidem, atque ille porro falsus. Et
 quantis sumtibus redimerent *Bohemi*, si quis ipsis illa re-
 gione salis aperiret fontes? Flumen laudat *Tacitus* gignen-
 do sale inclytum, conterminum *Hermunduris Cattisque*,
 praelio ingenti dignum. Denn weil dasselbe/ (verba sunt
Albini ex Misn. Chron. p. 85. seq.) wie noch heutiges Za-
 ges für Augen/ ein edel und theuer Kleinod eines Landes
 ist/ haben die Catti, so sonst mächtig gewesen/ und wel-
 che der Ruz in die Augen gestochen/ sich zu ihren Nach-
 barn genöthiget/ und vielleicht ein Ursach vom Zaun ge-
 rissen/ einen Lermen mit ihnen anzufahen/ dadurch sie die
 Salzbrunnen möchten erobern/ und ihre Begierde ersätti-
 gen. — Es ist aber dieses ohne Zweifel von dem Hälli-
 schen Salzwerck zuverstehen/ so disseit der Sala auf dem
 alten Meißnischen Grund und Boden gelegen; wie es die
 Gelährten noch auf diese Zeit Halam *Hermundurorum*,
 nennen/ ob es wol icht gemeiniglich und fürnehmlich des
 nen Sachsen zugerechnet wird. &c.

§. IX. Meretur serio expendi *causa* belli hujus *im-*
pulsiva, hoc divinum beneficium, quod nec gentiles igno-
 rarunt planè barbari, religione insitâ, ut *Tacitus* interpre-
 tatur: *Eos maximè locos propinquare celo, precesq; mor-*
talium à deis nusquam propius audiri. Inde in-
dulgentiâ Numinum illo in amne, illisq; sylvis sa-
lem provenire. Jam quis sacer ille amnis? quæ sylvo-
 sa illa loca salis inclyta proventu?

Hæc Tacitus Latia Scriptor gravitate vetustus
In libris voluit non reticere suis,
Cattorum ad Sale flumen sub finibus, atq;
Hermundurorum nota salina salo,

B

Ob-

Observentur verba tantum: *Flumen gignendo sale fecundum, & conterminum*. Conterminum utriusque genti flumen iusti nominis à salibus nobilitatum, præter *Salam*, nullum definire licet aliud. Rectè igitur *Brotuffius* 2. *Chronic.* *Merseb.* 4 scribit: Die Catti haben nach Mitternacht und Morgen mit den Cheruscis und Hermunduris gegranzt; und ist das Wasser/die Sala/ ein Scheidung zwischen der Catten und Hermundurorum Land gewesen. Idem paulò antea ibid. f. 560. Die alten Schwaben/welche man Hermunduros genandt/haben anfänglich die Salzquelle zu Hall in Ober-Sachsen an der Sala/in derselbigen Wüstung der Sümpffe eröffnet/geräumet/verfasset und gebauet. Ad eosdem *Sala* terminos referri possunt, *ὡς ἐν πλάτει* plures alia sub ditione *Magdeburgica* *Salinae*; fontes duo, *Saltza-magna*, totidemq; apud *Stassfurtenses*; fons unus *Sola*, atque alius *Süldorpij*; de quibus consulatur *Salinarum Comes* ipse Nobilissimus, *Dn. D. Hondorff.* in fin. operis *Halensium* salini. Conterminum, hoc modo, illis flumen dici potest commodè; sed an *fecundum sale* pariter? Sic quidem ex errore *Tacitus*, dum subdidit: *illo in omnem salem provenire.*

§. X. Examinanda paulò altius *Natura* impositioq; vocis *SALÆ*. Etymon antiqui nominis evolvit diligenter, post *Verelium*, in veteri *Uppsalia*, non ita pridem Celebrimus *Rudbeckius* Cap. 9. operis *Atlantic.* f. 417. Negamus nos, à sale *Sala* nomen datum, sicuti à sale *Salisburgum*, *Halas*, *Salzam* aut *Salzungam* appellarunt. In *Sala* flumine sal nullibi notabilis; sed aqua dulcis quæquaversum fluens. Arctissime custodiuntur salinar. fontes à *Sala*. Nulla est ad *Sala* ripas in *Jenensi*, *Salveldensi*, *Curienfi* tractibus superioribus vel salis aliqua memoria, vel copia. Jam fontes *Sala* etiam dulcissimos quæramus! ubi verò

verò? in *Pinifero* ? Sic quidem creditum huc usque & ab inclytis Scriptoribus, Historicis, Geographis, Poëtis, Physicis; *Conrado Celte, Brotuffio, Bruscbio, Willichio, Agricola, Albino, Mercatore, Hondio, Cludero*, aliisque, hinc prolixius non adducendis, traditum, de quatuor, in mundi plagas quatuor fluminibus, ex unico fluentibus *Pinifero*. Invitus tot tantisque contradico; cogor tamen veritati, cogor oculis habere fidem. Scio, *Mænum* cum *Egra, Nabumq;* scaturigines *Pinifero* & summo stagno in cacumine, debete. Nego interim, debere illas illi *Salam*. Milliari uno alteroq; distat à *Pinifero Monachomontum*, (*Münchberg*) in ejusdem sylva (unter den drey Hieben / ut vocantur) *Sala* oritur, petitq; *Variscorum Curiam*, & justis fluminis mensuram implet ibi, indeq; meretur nomen. *Sala* ab antiquo Germanorum voce *Saal* / Palatio, aut Curia. Quemadmodum *Upsalia*, ab *up Sala/Sveonum*; vetustissima metropoli, & à *Sala*, sive *Isala* (in fossam *Drusianam Rheni*, influens *Zutphaniam, Daventriamq;* versus) *Franci Salij & Salici* vocati; testimonio *Pontani* lolido l. l. Origin. *Francic.* c. 9. ita non sufficienter constat, à *Franconie Salisburgo, Ganerbinor.* antiquor. castro, Regia, *Conradi* olim *Salici*, quod *Sala* flumen aliud, distinctum ortu, fluxu ambituq; alluit, vocatam legem *Salicam*; ut censuit *Webner.* observat. practic. c. 2. p. 189. nuperque admodum in Lex. ad hanc vocem *Hofmannus P. P. Basiliens.* Quicquid de his deniq; habendum sit; elogio contenti sumus *Leonbardi Thurneisseri*, toto quondam Orbe noti versatique, opere de Aquis mineralibus in primis lib. 7. c. 37. f. 254. Wir haben hie nicht ein klein Wunderwerck der Natur / und unter allen andern Salzbrunnen Europæ, am Fluß den reichesten zu beschreiben. Dieser ligt im Land zu Sachsen / innerhalb der Bischöfflichen Stadt Hall. &c.

§. XI. Memorata hæc de fonte *Sala*, sine sale sunt: nunc de Salinarum ibi fontibus adjiciamus pluscula. Tametsi muria pro pluribus sufficiat effodiendis, singulari tamen cautum interdicto est, Ao. 1263. ab Archi-Episcopo *Ruperto*, ne plures, quàm occurrunt hodieq; quatuor, in usu sint. Præcipuus *Teutonicus* (der Teutsche Born) alter ab Anno frugi, (der Gut Jahr/) tertius à nomine *Slavorum*, (der Meteritz/) quartus denique à familia illustri dictus, *Hæcke* sive *Hageborn*. Posteriores duos ab *Hermunduris* antiquis dictos refert eivdem in *Chronic. Mansfeld. l. i. c. 3. Cyriacus Spangenberg.* cum tamen *Venedorum* nomen barbarum Autorem prodat *Meteritz*; & de postremo manifestè scripserit *Brotuffius 2. Chronic. 4. f. 574. Nach etlicher Zeit/* (loquebatur autem de Comitibus *Wetbini*) *sollen die Freyherrn von Hageborn/ etwa zu Hollöben im Dorff/ in der Bey gefessen/ den Hageborn erbauet haben/ welche Herren des Geschlechts der alten Schwaben gewesen.* *Aquæ salæ* tam interdium, quàm noctu improbo labore exantlantur, atque accurato ordine per officinas *Salis* atq;ve *casas* (*Salzfothe/*) centum & duodecim (de quibus sigillatim egit Comes *Salinarum* laudatissimus *Hondorffius c. 12.*) distribuuntur. Fontium istorum scaturigines qui nobis propius detexerit, insignes meritorus gratias *Apollo* cluet. Vitio non vertat nobis Lector innocens scrutinium, si statuerimus, *salsuginosa* & communia inter lacum *salsum* magnum & profundum (juxta *Seeburg/* quâ *Halis* pergitur *Islebiam*) primordia à diluvii, aut planè Orbis conditi primordio, antiquissima. Mineralium ac Metallorum primus autor ac *δημιουργός* omnipotente verbo *FIAT* vim *πολλαπλασιαστικὴν* salinis his & aliis impressit. Terræ pariter, & maribus divinam tribuit foecunditatis *εὐλογίαν*. *Salis* nempe spiritus (de

qvo

quo subtiliter philosophatur *Thurneisserus* lib. 1. operis
 Aqv. c. 6.) terræ isthæc insitus falsuginosæ, saturare vel
 inebriare solet aqvas, per canales subterraneos labentes,
 ut falsugine inficiantur, atque infra flumen profundissi-
 mis meatibus, salinis affluant ibidem excavatis. *Plinius* ex
 tripode profectò dixit in *Hist. Nat.* l. 31. c. 4. *Tales sunt*
aqvæ, qualis terra, per quam fluunt. Nec minus
 sapienter *Thurneisserus* l. 1. f. 5. Wenn ein Berg so groß
 als Engelland von Salz were / so würde mit der Zeit durch
 Tag und Nacht immerwährendes fließen / derer Wassers
 strömlein / der Berg da lezt vorlängst gar hingestossen / und
 nicht mehr vorhanden seyn; & quæ ibidem urget alia mo-
 menta; quibus conficit: à salis spiritu inficiente aqvas, &
 incluso terris istiusmodi falsuginosis salem propagari. Sic
 & Aluminosam terram novimus exhaustam semel si in
 subdiales congeratur cumulos, post annos aliquot concipe-
 re alumen novum.

§. XII. Ipse cùm huc Anno 1686. proficisce-
 rer, ab Islebiensi reditu admonitus ab Excellentiss. Genero-
 sissimoq; Chiliarcho, DN. Bar. de *Phuel*, (qui & MSC. mihi
Helffiani olim monasterii ostendebat Chronicon,) ut de-
 gustarem falsi lacûs latices, ἐπαιρω φάγω deprehendi verum.
 De profunditate aliquid addebat; observavi etiam ad sen-
 sum altiores ab *Islebia* descensûs ad viciniam *Halensem*.
 Nunc recordor de Salinis, quæ ad vastissimum fuerunt
 quondam istud stagnum. Manifestè illas produnt verba
Spangenbergij l. 1. *Chronic. Mansfeld.* c. 332. *Mense*, scribit,
Februario, Anno 1452. hat sich Graff Günther mit den Præ-
 laten und Städten verglichen des Salzwerts halben an
 dem gesalzenen See. *Qvin & Albinus* noster *Chronic.*
metallic. f. 108. disertè: Anno 1452. ist ein Vergleich ge-
 schehen

schehen wegen des Salzwerts an der gesalznen See. Ut ideò mirari liceat, cur factum memorabile hoc non prodiderit optimus diligentissimusq; autor Halygraphiæ Topo-Chronologicæ ad istud tempus, Dn. D. Olearius, Gottfridus, Præsul diu meritissimus de suis. Transeo eluviones frequentissimas nec à nivium solummodò & exundantium aquarum Salæ copia sæpissimè obortas; nubium, ut appellantur, fragmina & singulares inundationes urgeo, interq; istas eam, quæ Augusto mense Anno 1203. ibidem accidit: Da Wimmelburg über den halben Theil verdorben/ Eisleben bey nahe gar ersoffen/ Häuser und Stelle/ sambt den Menschen in und an dem See todt gefunden worden. Spangenberg. l. 1. Chron. c. 241. f. 287. Dudum sanè diluissent falsi lacus muriam ac avexissent, nisi nova semper alia succederet scaturiendo. Etsi mons falsus etiam, Wigando teste, ad Seburgum sit; non tamen suffecisset solus.

§. XIII. Ut pateat autem apertissimè, Saxonicas ad Salam tantùm, nec salinas alias à Tacito indigitari, adducamus singulas Germaniæ nobiliores; quales sunt, ex Alphabeti ordine Altendorfses-Hass. Artherens. Mansf. Ascaniens. Austriaca, Anthalens. Avenlebens. Bibergeilens. Bodensfeld. Boserens. Colbergens. - Pomeran. Cranachana in Franc. Creuzburgens. Dalheimenses, Detphoriana, Dreckodens. *Erdebornens. Erbacenses, Franckenhusana, Grossensalzens. Halenses - Saxonica, Suv. Tyrol. Herenses, Kotbens. Longosalissan. Luderens. Fuld. Luneburgenses, Neoheimens. Nidenses, Orbens. Ortrenses, Rambergenses, Reichenhallenses, Rotenbergenses, Salisburgens. Saltzungenses, Saltztbalens. Saltzdipper, Saltzgittel, Saltzhemmersdorpb. Soblenses, Soludorpb. Scheifeldens. Schönringens. Soltquellenenses, Staßfurtens. Sulderfens, Sulzenses, Sanens, Tbalenses, Tiro-lenses,

lenses, in Valle Oeni, Traunkirchens. Uffiana, Unaviens. ac Werrenses in Westphalia. De tribus Salinarum in Germania generibus monendum singulariter, primumq; de Allendorphensibus in Hassia, ad flumen Werram. Profilit in plano fons sub lapide, apud montem, quem den Hain nominant; & quod notatu dignum, non solum sub eodem saxo aqua salsa, verum dulcis etiam scaturit. Ne autem duæ diversæq; aquæ hæ, sub uno profluentes saxo, fontes geminos constituyente, confundantur iterum, tres machinæ hydraulicæ erectæ sunt, quæ per canales alias ad machinas educunt salinam, & distinctè dulcem aquam. Aquarum istiusmodi ex uno loco diversissimarum profluentium rationem in meatuum diversitate ac pororum sitam esse, statuit Vir Celeberrimus, Collega honorandus, Dn. D. Joh. Jacob. Baldschmidt/ Archiater Hassiacus, P.P. Primar. Marburg. dissert. nuper edita, n. 23. & 24. de orig. sal. font. Deinde de Lunaburgensibus & Brunsvicensibus notandum est, detectas eas demum ampliore usu An. 1269. (monente Cranzio Alberto in Sax. l. 8. c. 27.) à Jobanne, Alberti Ducis fratre. nam usque ad id tempus vena fluxit tenuis, nudata porci (qui ad memoriam servatur infumatus, inque partes 4. dissectus) ore. Enumeravit illas ordine metallicar. rerum Præses Domûs Luneburgicæ dexterrimus, Lohneisen part. 5. Ordin. Metall. f. 341. Unter allen Landen/ inqvies, ist das zu Braunschweig mit X. unterschiedlichen Salzwerken von G. Ott. gesegnet; als nemlich Salz Julius Halle/ Salz Hennendorff/ Salz der Helle/ Salz Dassel/ Neustadt an der Harzburg/ Beyersdorff/ Schöninsgen/ Winter/ Popenburg und Heyersdorff. Tertium de Oeno-vallis sale naturali partim, partim artificiali observamus apud Thurneisserum lib. 5. c. 39. f. 132. Denn es ist ein Salz-Erz/ und nicht ein Wasser/ wie zu Lüneburg und Halle

Hall in Sachsen; sondern es wird das Wasser in die Salz-Gruben (die erstlich etlicher masse geöffnet) gelassen/welches das Salz an sich zeucht / und die Gruben oder Zechen gar weit ausfrisset/ und wenn es sein Gewicht hat/ das ist/ wenn es Salz genug an sich gefasset hat/ (welches man aus Ausziehung des Gewichts spühret/) so läset mans in Rinnen eine grosse Meil weges bis in das Pfann-Haus fließen / da es in grossen eisernen Pfannen zu Salz gesotten wird; solche ausgezogene Zechen verwachsen hernach wieder mit Salz/&c. De omnibus ac singulis si fiat nunc subsumtio, ad alias Salinas nullas Taciti mens respicit, quàm ad Saxonicas Halenses.

§. XIV. Extrahendi salis modos aliquos, sed simplicissimos enumerare placet. Hi nimirum, ut Salinae ipsae, differunt. Sal quippe (verba sunt Kircheri lib. 6. Mundi subterr. sect. 1. c. 4.) *vel naturale est, vel artificiale. Illius aliud marinum, terrestre, fluviatile, lacustre, fontanum, arenariumq.* Hoc fit (1) *coctione ex salsuginosa terra, & aqua marina;* (2) *exsiccatione è palustri aqua, arenis & urinis;* (3) *incineratione, triplici ex Regno.* Quantum ad simpliciores salis extrahendi modos attinet, in Gallia Santonibus conficiuntur foveae quadrangulares, pedum trium altitudine; in quas per aquaeductus aqua marina, quantum satis est, immittitur; hæc sic inclusa per sex septemve dies insolari, & sal inde comparari solet. In Italia etiam Ravennam inter & Casenam, circa Cervia oppidulum, Salinae plurimae occurrunt. Tempore æstivo ex coagulata muria marina sal paratur, dictâ ratione. Levinus Lemnius lib. 3. de occultis Naturæ mirac. c. 9. scribit: Majores nostri olim salem confecerunt quæstu uberrimo, non ex aqua marina, Solis ardore in salem concreta, quale ex Hispanis & Gallis ad nos (Zeelandos) adfertur; sed ex maritimis globis

bis exustis, atque in cinerem redactis, quem infusâ aquâ minutatim in sal reducebant splendidum. *Nec alio salis genere tota Belgica ad nostram usq; memoriam usa est.* Excoctatus est & alius, non minus quæstuosus: siquidem advecto ex Hispaniis atque Aquitanico sinu rudi ac nigricante sordidoq; sale, exempto limo, excoctisq; sordibus candidissimum id efficiunt nostrates, rebus adservandis aptissimum. *Hæc ille;* In defectu melioris, constitutus in barbarie, interq; maria & saxa, Annis abhinc pluribus *Volquardus Iversen*, Itiner. Ind. Orient. l. 4. c. 7. prodidit memoriâ, f. 194. In der Insel *S. Mauritij*, weil wir kein Salz hatten/nahmen wir eine Art Salz zu machen vor / wie ichs in *Ambona* gesehen. Nemlich wir legten auf einen blatten Steinfels viel Holz zusammen/zündeten es an / und gossen immer See/Wasser darein; und wenn es zu Aschen gebrant/thaten wirs in ein leinen Tuch/ gossen Salz/Wasser drauff/ und machten Lauge; selbige kochten wir in Coqvernüß Schalen/und bekamen gut weiß Salz; über welches unsere andere Partheyen sich verwunderten/ und lerneten solche Salz sieder/Kunst auch von uns. Hoc illud rude artificium, censeri debet, quod describit *Tacitus* hoc loco; nisi quod substituit lacutrem pro marina aquam: *Non eluvie maris arescente undâ, sed super ardentem arborum struem fusâ, ex contrariis inter se elementis, igne atq; aquâ concretum.* c. 57. n. 2. Artificialem, hodièq; usualem salis excoquendi modum referunt prolixiusculè *Agricol.* lib. 12. metall. rer. *Matthes.* in *Sarepta*, *Unzer.* c. 13. de Sale, nec non *Dn. Hondorffius* cap. XIII.

§. XV. De sale fossili adjiciendum etiam non nihil. Est hoc terreum, nativum, & eruitur ex montibus, fodinis, campis. Montes singulos exponere feraces salis, instituti nostri non est. In exemplum sistimus illustriores quosdam;

C

dam;

dam. Notus apud *Plinium* H. N. 31, 7. *Judeorum Oromenus*, in quo sal, lapicidinarum more cæsus, adeò renascebatur, ut *proventus major, quàm ex auro atq; margaritis*, Regibus accederet ex eo. Fallimur? an hic est, qui in Insula vicina *Jndis Ormutz* reperitur? salis fertilissimus acerrimi; ut tota penè Insula sal esse videatur. Autor est *Gerundius Hispanicor.* Paralipom. 1. In *Cardone* Comitatu *Hispanie Tarraconensis* montem esse, sale plenum, succrescente semper novo; eà copiâ, ut, quantum usui necesse sit, vicinis regionibus sufficiat. Cæditur in monte *Carpatho* sal gemmæ inter *Transylvanos Saxones* & *Ceculos* communi, juxta *Tordam* (*Torrenburg*) in Comitatu *Colossensi*. Diese Stadt (ut memorat in *Dacia veteri & nova*, l. 4. c. 14. *Job. Tröster*, Scriptor patrius,) wird wegen des allerreichsten Salzbruchs / so daselbst ist / von alten und neuen Scribenten sehr gerühmet; daraus vor Zeiten dem König in Ungarn / nun aber dem Fürsten in Siebenbürgen jährlich ein großes Geld einkommet. *Petrus Petrejus* autor est in descriptione *Ruffie*, duobus milliaribus ab *Astracano Tatarorum* urbe celebri, ingentes montes geminos salinos reperiri; in quibus tanta salis copia se offerat, ut si viginti, vel triginta millia hominum quotidiè ligonibus, vel ferramentis alijs frustra satis grandia hinc caderent, ne minima tamen pars detracta esse videatur ab immensa mole. Imò, quò plus salis auferatur, eò in majori quantitate sal recrescere ac adaugeri. Miror, hæc securè credi adeò à Viris magnis, hinc non nominandis. Vidit illis equidem in locis montes fodinasq; salium complures *Olearius* in *Itiner.* l. 4. c. 7. & 10. tales nihilominus haud ibi vidi. àm immensâ salis copiâ luxuriantes montes. Ein solcher Berg ist in diesen Landen (scribit f. 373.) nicht zu finden; mag sich in Utopien verschoben haben. Von den Salzpfützen aber

aber ist's gewiß / daß iemehr man die Salz-Schollen das
von abnimmet / iemehr sich wieder darauff setzen; weil es
denen reichen Quellen an der Sole nicht mangelt. Plures
alios salinos montes retulit *Unzerus* de Sale c. 3. & 7.

§. XVI. Montes salis contemplati sumus; nunc in-
spiciamus etiam fodinas. Testis extitit *avroῦῆns* lib. 13. Hi-
stor. Septentr. 5. cap. *Olaus Magnus*, fodinarum in *Polonia*
ad *Bochnam* & *Viliscam* serius spectator, qui lustrandarum
harum gratiâ profectus hûc, invenit tantam fodinarum al-
titudinem, (quæ primùm Anno 1251. sub *Boleslao* Rege in-
notescere cœperunt) ut scalis quinquaginta (NB. fahrten
schon zu Zeiten des Olai M.) ad illas aditus pateret. Ad-
dit insuper, vidisse se, *laboratores nudos, ob calorem instru-*
mentis ferreis opulentissimum thesaurum salis eruentes.
Eadem asseruit *Cromerus* in histor. l. 9. de *Polonia* rebus.
Conf. & *Albin*. Chron. Metall. f. 85. tit. 9. qui & suo tem-
pore profunditatem memorabilem ex aliorum fide firmat.
Es wird von ehlichen geschrieben / daß in dem Salzwerck
in Polen ehliche hundert Klafftern tieff dem Salze nach
gearbeitet sey. Fodinarum Hartzicarum olim meritiss.
Præfectus *Lohneisen* / observavit part. 5. Ordinat. Met. cir-
ca fin. oper. Salis fossilis fodinas *Bochnæ* per milliaria 4.
distantes à *Cracovia*, profunditatis tantæ esse, ut penè hora
requiratur integra ad fundum, per dimidii milliariis spa-
cium, non sine præsentissimo periculo hûc descendendi.
Addidit: Man finde da in der Teuffe des Erdreichs einen
großen Schatz voll Salzes; es liege da wie große Felsen;
die müssen die Bergleuthe in gleiche Stücke zerschlagen / die
da so groß / als Kachelöfen / welche sie Bancos nennen / die
ziehe man mit Seilen herauff. &c. De nativo sale are-
nario in campis, qvalis *Armeniacus* vocatus vulgò (*Sal-*
armoniac & *Salmiac*) meretur consuli, post *Dioscorid.*

lib. 5. c. 75. & *Plin. H. N.* 12, 23. ex *Scriptoribus novissimis Kircherus mund. subt. lib.* 6. f. 1. c. 4. *Dn. de la Chambre lib. de caus. inundat. Nili,* & *Alvar. Alphons. Barba part. 1. de generat. Metallor.* c. 8.

§. XVII. Hactenus de *Sala*, ac *salinis Sale*, causâ Belli hujus impulsivâ. Principales nunc consideremus, ex utraqve parte. Hinc *Hermunduri* fuerunt, illinc *Catti*; quorum mox rimabimur antiquas sedes, si de illorum Rege (quis extiterit?) nonnihil monuerimus. *Jubillium Hermunduris* sub illud tempus adhuc præfuisse credimus. *Annalium* antecedente libro, c. 27. occasionem belli *Tacitus* commemorans; *lisdem temporibus*, inquit, *in superiore Germania trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.* Libro 13. sequenti, c. 57. latrocinando deditos affirmat *vi traxisse flumen gignendo sale fecundum; super libidinem cuncta armis agendi.* Suprà itidem *Annal.* 12, 29. *Per idem tempus Vannius Suevis à Druso Cesare impositus, pellitur regno.* Subjicit acutus *Scriptor: Auctores fuere Jubillus, Hermundurorum Rex, & Vangio & Sido, sorore Vannij geniti.* Causâ pulsi *Vannij*, quod per XXX. annos prædationibus & vestigalibus auxisset Regnum. Quo loco obiter notamus nomina *Jubillij Vangionis*q. Ille cur in *Chronic. Mansfeld.* 1. 1. c. 3. in corruptum alium detorqueatur sonum à *Spangenbergero*, non intelligimus, quid causæ? Germanissima vox *Jubel* / unde *Jubiliter*. Hæc *Vangionibus* haud dubiè vox nomen peperit; ut frustra hos vom *Won* oder *Wunngau* deduxerit *Franciscus Irenicus*. Jam ad *Hermunduros* nos convertamus. *Propior* (ad *Danubium* respexit *Tacitus*, hæc scribens in, de *Germanor. moribus libello*, c. 41) *Hermundurorum civitas, fida Romanis, eog. SOLIS Germanorum non in ripa commercium, sed penitus, atq. in splendidissima Rbetia provincia colonia*

lonia (Augustam indicat Vindelicorum) passim & sine custode transeunt; Et, cum ceteris gentibus arma modo, castraque nostra ostendamus, bis domos villasque patefacimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur; & quæ sequuntur. Vides, quanta fides à Romanis habita Hermunduris; ut soli inter cæteros Germanos, inque splendidissima per Rhatiam colonia liberrimè conversarentur cum hominibus Latinis, & commercia sine custode exercerent. Pertinent ad gloriam hæc antiquissimæ Hermundurorum gentis. Sed quæ illorum merces? quæ celebritas? Ferarum pelles, sal, atque salsamenta. De sale non est dubitandum: de salsamentis arguit opinionem Strabo, tempore Augusti jam tum nobilis Geographus: qui non τῶν πῶν modò, sed τῶν τεσσάρων quoque, testimonio Coleri de stud. polit. epistolâ, insignem curam aluit. Sic ille in Geogr. l. 4. e quidem de Sequanis ad Rhenum: ἄθεν καὶ κἀλλίσται τὰ εὐχέλαι τῶν ὑείων κρεῶν εἰς τὴν Ρώμην κατακωμίζονται: ex his optima suilla salsamenta Romam perferuntur. Proximi Germanis Sequani equanto Danubium Rhenumque inter spatio distabant? Haben also die uhralten Schwaben ihren Salz- und Schinken-Handel über Augspurg weit und breit nach Rom wol führen können.

§ XIX. De Albis fontibus, an in Hermunduris querendi illi? supra egimus. Nunc gloriosæ nationis, tantum à Romanis aestimatae, limites spectemus. Cyriacus Spangenberg l. 1. Chron. Mansf. f. 13. Hermunduri die Hartmänner / oder theuren Heermänner (sic ipse nominat) und streitbare Kriegsleuthe haben den Triangel innen gehabt zwischen der Elbe / Saala / und dem Böhmischem Gebürge; da ist Meissen / und ein Theil des Bogtlandes innen begriffen wird; mögen auch wol ein Stück des Böhmerlandes umb den Elbstrohm bewohnet haben. Alba-

merus speciatim terminos locavit inter *urbes*, *Cuttenbergam*, *Leitomeritium*, *Pyrnam*, *Dresdam*, *Misenam*, *Freibergam*, *Chemnitium*, *Zviccaviam*, *Plaviam*, *Altenburgum*, *Lipsiam*, *Tburingiaq;* agrum limitaneum. *Cluver. 1.3. Germ. Antiqv. c. 28.* *Anbaltinatum Voilandiamq;* omnem, partem etiam *Franconia* & cum *Norimbergensi* ditione portionem *Palatinatus* adjicit superioris. Sed à mediocri itur etiam ad nimium quandoque. Ubi, etenim *Narisci*, *accolæ Hermundurorum*, atqve *Marcomanni*, proximi manebunt? si hæc vera esse debent. Nobis testimonia sufficiunt *Strabonis Geogr. 1. 7.* Trans *Albim*, pars *Svevorum* quoque habitat, *Ερμόνδοροι καὶ Λαγκόουροισι.* Lege *Langobardi*, & intellige confinia inter *Magdeburgum*, *Dessavium*, *Islebiam*, *Halam*, *Wittebergam*: quæ *Hermundurorum* illâ parte, non universo horum tractui accenseo. *Velleij* clara illa sunt: *Semnonum Hermundurorumq;* fines *Albis* præterfluit. *Hist. 1. 2. c. 106. 2.* *Tacitiq;*, in *Hermunduris* oritur, aut potius sufficienter fluit, *Albis* alveo. Hæc de *Hermunduris*: de sedibus *Cattorum* præcis actum est jam supra.

§. XIX. Nobilissima *Cattorum* natio meretur diligentius scrutinium. *A. C. Cesare* non memorati, sed à *Plinio*, vocantur *Chatti*; *Cattos* appellavit *Tacitus*; hos prosequi *Hercynium*, nec non deponere, testatur *Durior*
 „genti corpora, stricti artus, minax vultus, major animi vi-
 „gor. Multum rationis ac solertia; præponere electos, au-
 „dire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differ-
 „re impetûs, disponere diem, vallare noctem, fortunam in-
 „ter dubia, virtutem inter certa numerare: plus repone-
 „re in Duce, quàm in exercitu. — Alios ad prælium ire
 „videas, *Cattos* ad bellum. Observemus primò nomen.
 Pessimè à *felibus* deduxit *Hadrian. Junius*; ineptius hinc
 quoque

quoque Cazenellenbogen / à felis cubito, (quid autem illud monstri?) cum potius à *Catti-Meliboco* derivatio petenda sit. *Chat, Cattus, Chatz, Hass, Hess*, per elementa εὐμετάβλητα facillimè degenerant in alia. Vox *Gotbica* & primùm *Celtica* origine: *Cacz* enim, sive *Catz* venationem denotat. Venationibus in sylvis, montibus & saltibus antiqui deditissimi præ cæteris fuere *Catti*. vid. & *Robert. Sheringham*. de Orig. Angl. c. XI. p. 210. Ut jure vapulet à nobis *Spangenberger*, qui eisdem l. i. c. 13. Chron. à societate, aut consortio sic dictos judicavit. *Catti*, die *Gatzen* / so sich zusammen hielten / sind / darvon die *Hessen* und *Cattenellenbogener* / *Göttingen* und *Cassel* den Namen haben. &c. Digitissima notatu eam in rem attulit *Rudbeckius* cap. de *Svevia*, *Atlanticor.* 24. f. 582. *Cattorum* nomen non tantùm in plurimis *Hassie* & *Thuringie* locis, inter *Visurgim Albing*, fluvios (quibus solis *Cluverius* l. 3. c. 1. *Cattos* complectitur) reliquum mansit; sed & versus meridiem haud ita procul à *Rbeno*; quod & *Tacitus* annuere videtur, satis adhuc frequens est. Sic *Cazenellenbogenses* ad utramq; *Rbeni* ripam; *Catsula* insula ad *Rbenum*, & ad *Rednizium Catzbachium*; (*Cattenhohenstatt* *Franconiæ*;) in *Coloniensi Archiepiscopatu*, *Catsula*, *Catovicum*, *Catsdorffium*, *Cattingam*; in *Palatinatu* juxta *Bobemiam* *Catzwang*, *Catsdorffium* in *Hassie*, *Catzberg*, *Cassel*, *Cattenburg*, *Cattengravium*; ut de reliquis non dicam. E *Cattorum* populosa pariter & bellicosa gente magna prodiit *Francorum* pars, postea pars *Thuringorum*. Vis *Cattorum* denique dispersa per tot nationes transiit in *Thuringos* partim, partim & *Francorum* jura regimenq;. Ortâ inter *Cattos* etiam seditione, *Francis* juncti *Salij* fuerunt ad *Daventriam*. Testatur adhuc monumentum aliquod lapideæ insculptum portæ vetus cum epigraphâ, *Fortunæ* simulacri addito;

Me

*Me Duce Cattorum gens seditione coortâ.
 Hæc, Patriam fugiens arva inarata subit.
 Atq; meo Daventurium de nomine dictum,
 Plus mille ante annos menia parva locat.*

Pluria, quæ penè sunt innumera, de *Cattis*, non persequimur; uberiotâ cupidum legendi ad *Dilich. Chronic. Hass. & Winckelmann.* in *Annal. Hassiæ* remittimus.

§. XX. Superest, ut *votum* & *sacratos voto*, id est, per execrationem immolatos hostes etiam consideremus. De his ita *Tacitus* præsentè loco: *Victores (Hermunduri) diversam aciem Marti & Mercurio sacravere; quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Idem noster alibi, de *Germanor. morib. c. 9.* *Deorum, maximè Mercurium colunt; cui certis diebus humanis quoque hostijs litare, fas habent. Herculem & Martem concessis animalibus placant.* Disertiùs agendum hîc de ἀποθυσία. Undecunqve innotuerit *Germanis*, stulta sua numina placari victimis humanis oportere, verisimile videtur, nec à *Romanis*, neqve *Græcis*, sed nec *Gallis*, primis inventoribus abominabilem fluxisse consecrationis ritum hunc. *Lactantius lib. 1. fall. Relig. c. 21.* *Apud Cypri Salaminem humanam hostiam Jovi Theucus immolavit: idq; sacrificium posteris tradidit; quod est nuper Hadriano Imperatore sublatum.* Erat lex apud *Tauros*, inhumanam & feram gentem, uti *Diana* hospites immolarentur: & id sacrificium multis temporibus celebratum est. *Galli HELUM atq; TELLATEM humano cruore placabant.* Nec *Latini* quidem hujus immanitatis expertes fuerunt: siquidem *Latialis Jupiter* etiam nunc sanguine colitur humano. Hûc *Poëtæ* respexerunt etiam; *Juvenalis satyr. 15.*

Illam

— — *Illā nefandī Taurica sacri
Inventrix, homines, ut jam quæ carmina tradunt
Digna fide credas, tantūm immolat.* —

Pariter *Lucanus* v. *Pharsalic.* lib.

*Et quibus immitis placatur sanguine caeso
Teutates, horrensq; feris altaribus Hesus.*

Conf. & Prudent. lib. contra *Symmach.*

§. XXI. Sic *Hesus*, *Teutates*, sic *Latialis Jupiter*, nec non *Saturnus* culti victimis humanis. Jam quid *Hesus* aliud, quàm *Herculem*, aut *Martem* notat? *Hercules*, *Mars* item fortis; fortem in Ebræa lingua מרע *Hesus* denotat. *Edessa* in *Mesopotamia* in *Solis* templo *Sol*, *Mercurius* & *Mars* (quem *Æzizum*, Αἰζίζον vocabant,) colebatur; teste *Juliano*, improbo apostata, in, ad *Solem* hymno. *Teutatem* *Mercurium* significare, præter multa alia, hæc quoq; arguunt, ap. *Livium* lib. 26. hist. c. 44. *Versus* *Scipio* in tumultum, quem *Mercurium* *Teutatem* appellant. De hoc *Theut*, *Teutate* ac *Tbot* dicta multa alibi. Mirum, cur autores *Gallos* tantūm nominet barbariei hujus *Cicero*, oratione pro *Fontejo* scribens: *Galli* si quando aliquo metu adducti *Deos* placandos esse arbitrantur, humanis hostijs eorum aras funestant. Quis enim ignorat, eos usq; ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum immolatorum? Cur autem refert *Plinius* ad Ann. U. C. 657. *Corn. Lentulo*, & *P. Licinio Crasso* *Coss.* *Senatusc.* factum esse, ne quis homo amplius immolaretur? *Conf. & Sveton.* qui nec sub *Tiberio*, sed sub *Augusto* interdictum, ait, civibus, ne immolarent hominem. A *Claudio* autem diram hanc immanitatem penitus sublatam esse; quam ad *Hadriani* tamen tempora *Lactantius* extendit. Manifesta satis sunt *Minutij Felicis* verba in *Octavio*, ad

D

quem

quem locum multa *Elmenhorstius* in notis doctè commen-
tatus est: *Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam*
sacrificio viventes obruere. Simile quid *Livius* hist. 22. &
Plutarchus in *Marcelli* vita memorat; uterque nihilo-
minùs (ut verum fatear,) demissas in boario sub terra fo-
ro hostias humanas, minimè Romanum sacrum nominat.
Sed cur *Erechtus Atticus*, & *Marius Romanus*, filias ipsi
suas, is *Proserpina*, hic diis *averruncis* mactaverunt? Cur
Decius Mus ipse Consul victimam se obtulit pro exerci-
tùs salute? Cur porrò ita *Livius* clarissimè? Mos fuit
quondam cum aliis *Italibus*, tum *Romanis*, ut res magnas in-
choaturi, aut ubi res suas in periculo versari cernerent, vo-
verent, quæcumq; proximo vere nata essent apud se anima-
lia, diis se immolaturos: unde id ver sacrum dictum est.
Sacrum insuper *Samniticum* pecudibus commistum san-
guinem humanum memoravit *Livius* histor. lib. 10. Idem-
que alibi (8. libro,) *Qui se devoverit Vulcano, sive cui;*
alij divo devovere volet; sive hostiâ, sive quo alio volet,
jus esto. &c. Reprehenderant videlicet in aliis, quod ta-
men ipsi sæpiùs *Romani* patravere. *Latialis* quippe non
ignotus *Jupiter*; ut verè in *Octavio Minutius* citato ante
loco: *Hodièq; ab ipsis Latialis Jupiter homicidio colitur:*
& quod Saturni filio dignum est, mali & noxij hominis
sanguine saginatur. Ad quem modum quoque *Athana-*
sius adversus gentes: *καὶ οἱ παλαιοὶ τὸν καλῶμε-*
νον Λατιάριον διὰ ἀνθρώποφυσίας ἐθίσκευσαν. *Tertullianus*,
itidem adversus *Gnosticos* c. 7. *Et Latio in hodiernum Jovi:*
media in urbe humanus sanguis ingustatur. vid. &
Porphyr. *περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων*, l. 2. p. 35. *Tatian.* contra
Græcos f. 287. *Lactant.* l. 1. c. 21. *Prudent.* contra *Symmach.*
lib. 2. p. 374. De *Saturno* pluscula seorsum annotavimus:
adi Tacit. de *Germanor.* morib. c. 9. p. 151. seqq.

§. XXII. *Δείσι-καὶ Ἰουδαϊσμοῦ* hujus fontes si inve-
 stigemus, ultra votum *Jephthæ & Ammonitarum* Regis fa-
 ctum progredi ulterius oportet ad *Molochum* usque. No-
 tum est videlicet, à *Scythis & Ægyptijs Phœnicibusq; Thorum*
 & *Saturnum* victimis placatum talibus fuisse. *Tertul-*
liani verba notabilia in *Scorp. c. 7.* *Scytbarum Dianam,*
aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum ho-
minum victimâ placari, apud seculum liquet. Speciatim
 ista *Thracibus* adscripsit *Florus* l. 3. c. 4. *Litare eos dijs san-*
guinem humanum, bibere ex ossibus capitum: quæ verba
 luculenter explicavit *Zeyecotius* hûc loci. De *Thor, Tho-*
rane, multa admodum *M. Adamus Bremensis,* atq; post *Job.*
Magnum in *Histor. Sveon Rudbeckius* Nobiliss. in ope-
 re *Atlantic.* ubi & effigiem in tabulis saxorum monu-
 mentis erutam repræsentavit. *Afrorum* nomine *Ægyptios*
 in primis & *Phœnices* intellectos voluit *Tertullianus.* Im-
 molare hospites non *Tauris tantum Ponticis,* sed & *Ægy-*
ptio Busiridi in more ponebatur; testibus *Apollodoro* lib.
 2. *Biblioth. p. 104. Isocrate* in *Busirid.* laudatione. *Philargyrio,*
 in 2. *Georg. fol. 8. Statio* in *Thebaid.* & *Servio* in 3. *Ge-*
org. p. 120. nec non Erculph. 1. 2. Chron. c. 9. E Patribus
 testatur *Athanasius* Orat. advers. *Græc. Φοίνικες τὸν Κρόνον*
ταῖς τεχνουσιῶσις ἐθεήσκειον. *Eusebius* in, de *Constantini lau-*
dibus Oratione: *Κρόνω γὰρ Φοίνικες καθ' ἑκάστην ἔτη ἔθνον*
τὰ ἀγαπῆτὰ καὶ μονογονῆ τῶν τέκνων. *Pescennius Festus,*
 apud *Lactant* 1. *Instit. divinar. 21. Carthaginenses* refert, *Sa-*
turno hostias humanas solitos fuisse immolare. Res hûc
 redit; *Cacodæmonis* malitiâ & *κακοζήλια* solenne divi
Abrahami factum, sed infectum, per historiarum tradu-
 cem manasse ad prophanos homines. Ac ne de *Jephthæ*
 voto quid adjiciam, certissimum est sanè, ad posteritatem
 omnis ævi, omnis gentis, propagatam execrationem Nu-
 minis

minis adversus *Cananeos* veteres omnimodæ occidioni destinatos esse. Quam in rem quædam attulit *Maimonides* in *Mora Nebochim* l. 3. c. 38. R. *Joseph, Karo* in cap. 6. *Mischna Thora*, R. *Simeon* in *Jalckut*, & R. *Salom. Jarchi*.

§. XXIII. Quis nunc miretur igitur, ad nostros etiam *Germanos*, olim barbaros, hunc cultum barbarum fluxisse. Ut *Hermunduri Cattorum* equos, viros, cuncta victa dederint occidioni, juxta voti formulam, *Mercurio ac Marti*. Sic & *Bructeri* antiqui in *Hercynia*, *Hartzburgi* *δαμνοφόντων Saturnum*, qui *Crodo* illis nominatus, & humanis cultus hostiis, venerabantur deum suum; pariterque *Slavi* ap. *Adam. Bremens.* l. I. Chron. c. 6. *Albinus* autor est in *Chronic. Misn. tit. XI. f. 151.* à *Gardelebiansibus* (unde *Gardeleben* / quasi *Crodeleben* / domus scil. *Crodonis* dicta sit,) idolum illud olim quoque adoratum esse. Diesen Abgott soll *Carolus M.* zu *Hartzburg* bey *Goslar* gefunden haben / und da er gefraget / wer ihr Gott wäre? haben sie geschrien: *Crodo! Crodo!* darauf *Carolus* geantwortet: *Es ist der Crodo Teuffel!* davon das Sprüchwort herkommen / so auch in *Thüringen* bräuchlich gewesen: *Wanne / Wanne / Crodo Teuffel!* De *Francis, Herulis, Saxonibus*, in vita *S. Antonij* commemorat *Ennodius*, multiplices crudelitatis species, belluarum more ipsos peregisse, ac humanâ cæde cultum eluisse. *Gotbis* antiquissimis *Job. Magnus* in hist. *Gotbor.* l. I. c. 9. tribuit. asperriamâ culturâ eos *Martem* placavisse morte captivorum nempe; quod opinarentur, præsidem bellorum aptius cruore hominum propitiari. In somnio *Sapientis* facinus horrendum prodidit memoriæ cæsorum hominum in arâ subterranea *Senator Petrus Firmianus*. Videatur ejus *Gyges Gall.* Hæc de sacratissimo *Hermundurorum* voto.

§. XXIV.

§. XXIV. Tandem & *eventum* speculemur; quod de Noster in tredecimo Annali cap. penultimo: *Bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit. Quia victores diversam aciem Marti & Mercurio sacravere. -- Et minae quidem hostiles in ipsos vertebantur.* Plurimas & intulerunt *Catti* clades aliis, & passi iterum ab aliis, æterni *Cberuscorum* hostes. *Tac. Annal.* 12, 28. *Batavorum* conditores; *Tac. Hist.* 4. 12. *Fosos* pariter vicerunt. Cæsi graviter à *Vangionibus Nemetibusq;* simul, 12. Ann. 27. hic ab *Hermunduris*, ut olim à *Germanico & Silio*; *Annal.* 1, 56. conf. l. 1. c. 7. & 14. Exitii *Cattorum* causam præsupponit *Tacitus*, quod victor populus diversam aciem devoverit *Mercurio & Marti*. Vide, quæso, cacodæmonis hic etiam astutiam! Impresserat mancipiis is suis, prosperè tum demum prælia catura, si pro victimis devoverentur hostes. Veri Numinis æmulabatur morem; cum id interneccionem *Cananæ* gentis in mandatis *Josue* dedisset læpius, & hanc Heros invictissimus exemplis multis horribilibusq; comprobasset, vid. *Jos. c.* 10. 11. 12. & c. *Iphigenia Agamemnonis & Clytemnestra* filia *Jephtigenia* drama revocans in scenam, sanguine humano iram *Scythicæ Dianæ* mitigandam docuit. Prolixè illud argumenti persecutus *Lilius Gregorius Gyraldus* in *Hist. Deor.* est, syntagm. XII. f. 509. seqq. Nos bello de *Salinis* valedicimus; *Hermunduris Cattisq;* nostris apprecati pacem, soli Deo gloriam tribuimus.

NB. ad §. IV. notat. 2. * * refer. hæc seqq. ex *Spangenberg. Chron. Mansfeld.* Cap 39. f. 39, Anno Chr. LX. æstate mediâ prælium ingens inter *Hermunduros, Albis* accolas & *Sala*, interq; *Cattos*, qui saltum *Thuring. Hassiam, Hercyniaq;* portiones incolebant, accidit, propter *Salinas ad Salam Halenses, &c.*

CON-

CONTENTOR. INDEX.

S. 1. Sal, Sole/Salz/ unde? *Celtica*, non *Græca* vox. 2. *Hall*/
Hala, *Halla*, quid significet? *Cass. Barthii* iudicio, nec non *Clu-*
vi; *Hällebarde* quid? 3. Civile bellum de *Salinis* maximum inter
 finitimos Germanos, acceptissimum Romanis. 4. *Spangenberg*.
 de bello hoc sententia, indigitata asterisc. sistitur à fine. Quo
 tempore sit gestum? demonstratur. 5. Locus, ubi pugnatum, ad
Salam. 6. An saltus *Thuring. Bacenis* sylva? 7. Fontes *Albis* &
Egræ ubi? 8. Tractus *Elbogani* genius, an falsus? Definitur pro
Hermunduror. sedib, ad *Salam*. 9. Causa belli hujus impulsiva.
 Proventus salis an ex *Sala*? 10. Negatur. Fontes *Sala* an ex *Pini-*
fero scaturiant? Negatur, contra plerosq; Scriptores. Vox *Sala*
Celtica, quid notet? A *Sala Salii*, & *Salici*. 11. *Halensium* Salinar.
 fontes quot, & qui? ab *Hermunduris Slavisq;*. An ex lacu falso
Mansfeld. Halensium salinae orientur? Sal generatur, & multipli-
 catur. 12. Quædam singularia de lacu isto falso, quâ itur *Islebiam*.
 His illud adde memorabile, quòd piscatorum retia demissa ibi al-
 tiùs, velut igne exarsissent, sale acriori & bituminoso adurantur.
 Quod phænomenon ex *Langii Elementis Geogr.* petitum admira-
 tus nuper *Paulus est Casatus, Placentin.* Dissert. XI. de Igne. 13.
 Salinae in *Germania* enumerantur singulae. Peculiaria de *Salinis*
 tribus. 14. Modi salis extrahendi varii. 15. Sal fossil. & montan.
 16. Fodinae salis profundiss. *Polon.* Sal *Ammoniac.* 17. *Hermun-*
daror. Rex t. t. fides, merces. Suilla falsamenta misere *Roman.*
 18. *Hermunduror.* limites. 19. *Cattor.* idiomata, nomen & cele-
 briora loca. Inde *Franci.* Votum *Hermunduror. Germanor.* sa-
 cra. 21. Unde hauserint *Germani ἀνθηροποιοίαν*, usitatissimam
Romanis, Scythis, & in *Oriente* notam? 22. *Moloch, Thor, Teut,*
Hesus, explicantur. 23. *Saturnus, Crodo, Mars.* 24. Eventus
 belli præliiqve gloriosus pro *Hermunduris*, exitiosus
 bellicosus *Cattis.* Clausula.

VOT

